

Hai-Nyzhnyk P. P., Doctor of Historical Sciences, Academician of the Ukrainian Academy of Sciences, Head of the Department of Historical Studies, Research Institute of Ukrainian history (Ukraine, Kyiv), Hai-Nyzhnyk@ukr.net

Batrak O. P., Applicant historical faculty of Dnipropetrovsk National University (Ukraine, Krivyi Rog), Hai-Nyzhnyk@ukr.net

Baptism of Grand Prince Volodymyr of Kiev: the election of faith and civilization and political progress

Highlights circumstances, motives and choice of faith Grand Prince of Kiev Vladimir Svyatoslavich. Analyzes the theological and ideological principles and political incentives civilization baptism of Rus.

Keywords: Volodymyr the Great, the baptism of Rus, Christianity.

Гай-Нижнык П. П., доктор исторических наук, академик Украинской академии наук, заведующий отделом исторических студий, Научно-исследовательский институт украиноведения (Украина, Киев), Hai-Nyzhnyk@ukr.net

Батрак О. П., соискатель исторического факультета, Днепропетровский национальный университет (Украина, Кривой Рог), Hai-Nyzhnyk@ukr.net

Крещение Руси великим князем Киевским Владимиром: избрание веры и цивилизационно-политического развития

Раскрываются обстоятельства, мотивы и выбор веры великим князем Киевским Владимиром Святославичем. Анализируются теологично-идеологические основы и цивилизационно-политические побуждения крещения Руси.

Ключевые слова: Владимир Великий, крещение Руси, христианство.

* * *

УДК 94–058.12«178/182»

Фицик І. Д.,
докторант кафедри історії України,
Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ),
gileya.org.ua@gmail.com

МЕНТАЛЬНІ ІМПЕРАТИВИ СОЦІАЛЬНОЇ САМОБУТНОСТІ ШЛЯХТИ (КІНЕЦЬ XVIII – ПОЧАТОК XIX СТ.)

Розглянуто питання збереження ментальності польської шляхти – провідної замоножної версти української Наддніпрянщини – за умови зміни її майнового й соціального статусу у зв'язку з входженням Правобережної України до складу Російської імперії після поділів Речі Посполитої в др. пол. XVIII ст. Також вказано на використані російською владою способи й методи, спрямовані на декласацію й денационалізацію поляків. Крім того, з'ясовано роль і значення католицької церкви й освітніх закладів у боротьбі проти русифікації польського населення загалом і польської шляхти зокрема.

Ключові слова: Річ Посполита, Російська імперія, Наддніпрянська Україна, шляхта, ментальність, соціальна самобутність.

Етнічна й етносоціальна палітра Правобережної України кін. XVIII – поч. XIX ст. формувалась упродовж досить тривалого періоду насамперед у результаті еміграційних, міграційних, етнічних та демографічних процесів, що суттєво впливали й кардинально змінювали біосоціальну будову українських теренів [13]. Разом із тим спрямованість та інтенсивність цих процесів залежала від багатьох чинників: природних, соціальних, політичних, ідеологічних, економічних, навіть військових, до котрих належали геополітичні зміни, економічні кризи, воєнні кампанії, дискримінаційна внутрішня політика тих держав, котрі інкорпорували українські території.

При цьому серед пріоритетних проблем етнополітологічного й історичного дослідження щодо національних меншин, котрі населяли територію Правобережжя, провідна роль належить саме польському етносу, що обумовлено історично. Однак саме в окреслений хронологічний відрізок відбулися суттєві

зміни, насамперед мова йде про поділи Речі Посполитої й остаточно входження Наддніпрянської України до складу Російської імперії, що не могли не вплинути на становище польської шляхти.

У зв'язку з цим маємо на меті з'ясувати, чи змінився за нових політичних умов майновий і соціальний статус шляхти; виявити відсутність або наявність ментальних імперативів у свідомості панівної верстви населення Наддніпрянщини; вказати на способи й методи декласації й денационалізації поляків російською владою; підкреслити роль і значення католицької церкви й освітніх закладів у боротьбі проти русифікації польського населення загалом і польської шляхти зокрема.

У царині вивчення історії Правобережної України, особливо що стосується польського шляхетства, варто назвати як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Серед останніх пальма першості належить напрацюванням французького історика Данієля Бовуа [5–8], роботи якого містять цікавий фактологічний та аналітичний матеріал і написані на широкій джерельній та історіографічній базі.

Такі українські вчені, як М. Бармак [3–4] і В. Шандра [26–28] у своїх працях приділили увагу механізмам управління російською імперською адміністрацією Правобережною Україною наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. Процеси інкорпорації правобережних губерній й становище шляхти досліджують Ю. Войтенко [10], Ірина й Ігор Кривошея [16–17], Н. Щербак [29], залучаючи для цього архівні матеріали. В. Свербигуз [22–23] здійснив порівняльний аналіз традицій шляхетського парламентаризму на різних історичних відтинках, простежив еволюцію та особливості взаємин між органами державної влади й місцевим дворянством українських губерній.

У книзі київських науковців С. Лисенка і Є. Чернецького [18] досліджується соціальна історія правобережної шляхти протягом кінця XVIII – першої половини XIX ст. Найбільше уваги приділено процесам легітимації та декласації дрібної шляхти Волині, Київщини та Поділля, російському законодавству та урядовим заходам щодо інкорпорації цієї кількасоттисячної групи до соціальної структури Російської імперії. Монографія містить список, що конкретизує родовий склад легітимованої шляхти Правобережжя. Об'єктом вивчення Ю. Поліщука [21], О. Калакури [15] й В. Балушка [1] стали етнополітичні й етносоціальні трансформації на українських теренах та проблеми польської асиміляції, а також аспекти ментально-етнографічних особливостей поляків. Ю. Земський [12] розглядає питання генези польського націоналізму в окреслений період. При цьому на особливу увагу заслуговують і праці російського вченого Л. Горізонтова, який вказує на неможливість розв'язання «польського питання» інкорпорованих територій через суперечливість заходів імперського уряду щодо інтеграції/асиміляції польського населення [11].

Питання участі волинської та подільської шляхти у дворянських депутатських зібраннях, а також їх еволюція й специфіка функціонування в XIX столітті вивчаються в дослідженнях В. Казначєєвої [14] й О. Барвінок [2]. Разом із тим ментальні імперативи польської шляхти в контексті соціально-майнових трансформацій на тлі анексії Правобережжя Російською імперією й насадження тут власних методів управління залишаються маловивченими,

що й обумовлює потребу в такому дослідженні й **актуальність** нашої статті.

Ментальність – це глибинний рівень колективної та індивідуальної свідомості й підсвідомості, зумовлений генетикою, етнічною традицією, культурою, особливостями соціальних структур, що визначають устремління, нахили, орієнтири людей, у яких виявляються національний характер, загально визнані цінності, суспільна психологія. Тому ментальність, як справедливо зазначає Д. Бойко, є глибинним джерелом мислення, ідеології та віри, почуттів та емоцій [9]. Так як ментальність – це не пасивний об'єкт, своєрідний наслідок сумарної дії перелічених чинників [15], а активний фактор суспільного розвитку, то проблему ментальних імперативів соціальної самобутності шляхти варто розглядати в тому числі й кризь призму геополітичних змін, що супроводжували територіальні рокировки української Наддніпрянщини й поділи Речі Посполитої другої половини XVIII ст.

На формування ментально–географічних ознак шляхти як соціального стану Правобережної України в значній мірі вплинуло те, що тут польські шляхтичі й магнати почували себе господарями, а їхня влада була практично необмеженою. Тим паче, що на цій території поляки мешкали досить компактно, а отже, не асимілювалися під тиском/впливом кількісно переважаючої української людності, а навпаки мали змогу зберегти свої ментально–релігійні риси й активно/силоміць насаджувати їх місцевому населенню. Однак наприкінці XVIII ст. майновий і соціальний статус шляхти дещо змінився у зв'язку з політичними подіями. Окреслений період в українській і польській історії справедливо названий імперською добою.

У цей час позиції Речі Посполитої в Європі ослабли, натомість Російська імперія перетворювалася на могутню континентальну імперію. Зрештою, відбулися три поділи Речі Посполитої між Австрією, Пруссією та Росією. Другий та третій поділи безпосередньо зачепили територію України, у першу чергу – Правобережну, коли Росія зайняла обшири Брацлавського, Київського, Подільського й Волинського воєводств.

Унаслідок цього перестали існувати як автономна Україна, так і Перша Річ Посполита. Як результат, на цих обширах відбулися масштабні соціальні зрушення, що зумовили етносоціальні проблеми, аналіз котрих потрібно здійснювати в межах розгляду етнонаціонального складу населення, етноконфесійної ситуації, міграційних процесів [21].

Після приєднання Правобережжя російський царизм провів тут перепис населення, аби виявити чисельність окремих станів краю, особливо тих, котрі обкладалися подушним податком, відбували рекрутську та інші повинності, а також визначити кількість українців, євреїв, поляків та представників інших національностей, які мешкали на території краю. Для більш детального розуміння частки польського населення на теренах Російської імперії варто скористатися даними, наведеними Д. Бовуа на основі статистики, зібраної скарбником Міністерства фінансів для Сенату. За його підрахунками, у восьми відібраних від Речі Посполитої губерніях, станом на 20 липня 1800 р., проживало 218 025 осіб чоловічої статі чиншової шляхти. Як зауважує автор, ця цифра була не остаточною й значно нижчою від реальної.

У загальній статистиці колишніх польських губерній маємо такі дані по трьох губерніях Правобережжя:

Київщина	Родовита шляхта	511
	Фільваркова шляхта	1181
	Чиншовики	40373
	Усього	42065
Волинь	Родовита шляхта	2455
	Фільваркова шляхта	2225
	Чиншовики й околична шляхта	27349
	Службова шляхта	6275
	Бояри	8
	Солтиси	103
	Татарська шляхта	33
Усього	38448	
Поділля	Власники земель і сіл	4654
	Чиншовики	46099
	Усього	50753

Як бачимо, на Правобережжі мешкало загалом 131 266 шляхтичів чоловічої статі, кількість осіб обох статей сягала близько 262 500 [7]. Отже, наприкінці XVIII ст. поляки – друга за кількістю етнічна група Правобережної України, що становила 10% від усього населення краю [19, с. 321], і в їхніх руках зосереджувалася вся політична та економічна влада.

Зрозуміло, що магнатами та католицькими священниками були майже виключно поляки, а холопами – українці. При цьому частка євреїв – 3,61%, молдаван – 0,59%, росіян – 0,11%, інших етносів – 0,02%. Природно, що така етнічна строкатість регіону впливала на етностанову структуру населення. Високопоставлений російський чиновник В. Шульгін у праці «Юго–Западный край в последнее двадцатилетие (1838–1863)» описав доросійську станову структуру населення регіону. При цьому він іронічно зауважував, що польський магнат не уявляв держави без трьох станів – патера, єврея, холопа: «Патер турбувався про його совість і про майбутнє життя, єврей і холоп турбувалися про те, щоб йому легко жилося в сьогоднішньому житті» [21].

У цей час перед царизмом постало питання вироблення політики щодо нових підданих, серед яких практично не було представників титульної нації – росіян. Крім того, не потрібно забувати, що скасування Гетьманщини, полково–сотенного устрою України, нищення Запорозької Січі, три поділи Речі Посполитої також мали на меті викорінення українського й польського національно–визвольного руху, русифікацію обох народів, які б були перетворені на поневолені етнічні групи [15]. Разом із тим варто зауважити, що полякам на Правобережжі, на відміну від українців, царським режимом відводилася все–таки виняткова роль: після інкорпорації цієї території польській та українській колонізованій шляхті, як зазначає П.–Р. Магочій, було негайно надано статус дворянства, тобто близько 260 тис. осіб стали дворянами [19, с. 322].

Після входження українських земель Речі Посполитої до складу Російської імперії, Правобережжя перетворилася на своєрідний регіон, у якому склалася відмінна від російської система державного управління, станово–корпоративна організація шляхти, свої правові норми. На додачу, цей регіон був слабо забезпечений управлінськими кадрами. Загальну картину ставлення місцевої російської адміністрації до використання

польської шляхти, яка мала досвід державної служби в системі управління, надають підрахунки сучасного дослідника Г. Бондарчука, які показують, що на початку XIX ст. на Поділлі 40,9% чиновників були росіянами, 36,4% – українцями, як правило, зі східноукраїнських губерній, і 22,7% – поляками. Ця статистика не стосується виборних посад, зокрема, повітових суддів, засідателів Головного суду, співробітників поліційних установ, які обиралися на Губернських дворянських зібраннях [21].

Зазнала трансформації і станова система: законодавство Російської імперії визначало чотири головні стани – дворяни, духовенство, міські та сільські обивателі (селяни). Уже було сказано, що на цей час більшість польського населення краю належала до шляхетського стану. У результаті, згідно з російським законодавством, представники цього стану були зрівняні в правах із російським дворянством. Однак попри високий правовий статус, переважна більшість польської шляхти не мала землі, і нерідко її економічне становище було не кращим, а інколи навіть і гіршим, ніж у міщан і державних селян [19, с. 322].

Виходячи з майнового стану, шляхту можна розділити на три групи: велику, середню та дрібну. До нечисельної групи великої шляхти належало кілька десятків магнатських родів, які сконцентрували у своїх руках величезні земельні та людські ресурси, обіймали впливові посади ще в урядах Речі Посполитої. Із приєднанням краю до Російської імперії ситуація не змінилася. Зокрема, на початку XIX ст. родові Браницьких тут належало 69 населених пунктів, Потоцьким – 650, Оссолінські управляли Хмільницьким староством, Жебуські – Новокостянтинівським, Чарторийські – 165 селищами в Меджибзькому, Зіньківському, Старосинявському повітах Поділля тощо. Середня шляхта, яку називали фільварковою, або помісною, складалася зі значно більшої кількості родів, проте їх маєтки та впливи були значно меншими і, як правило, мали тільки місцеве значення. Найчисельнішу групу становила дрібна (часткова, чиншова, загорода, загонова) шляхта. Найбідніший прошарок цієї групи становила голота й брукова шляхта [21].

На кількісне співвідношення цих груп яскраво вказують такі дані: у 1812 р. у Київській губернії мешкало 43,5 тис. польської шляхти (це майже у 4 рази більше, ніж російського й зросійщеного українського дворянства), але серед них тільки 300 (0,7% від загальної кількості) мали землю, решта – безземельна шляхта, що жила за рахунок «служби». Чиншова безземельна шляхта переважала й в інших регіонах Південно-Західного краю. Так, у повітовому місті Літин Подільської губернії на початку XIX ст. було 86 осіб шляхетського стану (усі чиншові), у містечку Янів Літинського повіту проживало 7 осіб помісної шляхти, 36 – чиншової і 57 – службової, у містечку Межирів нараховувалося 20 представників чиншової шляхти й 6 – службової, у Старій Синяві – відповідно, 77 і 32 [21].

Як наслідок, справжніми представниками еліти Правобережжя можна вважати лише 30 тис. шляхтичів, які завдяки своєму спадковому статусу та достатній кількості земельних володінь мали право голосу на дворянських зборах. Водночас ця порівняно нечисленна група володіла чималою кількістю привілеїв. Шляхтичі передавали в спадок титули та маєтки, мали повний

контроль над місцевими селянами, їм була підпорядкована адміністрація, суди та школи Правобережжя, які залишалися польськими [19, с. 322].

Потрібно зазначити, що з втратою держави в історії поляків розпочався тривалий період боротьби за власне національне самоствердження. Причому, шляхетські амбіції не дозволяли полякам мислити про відновлення своєї держави інакше як тільки в кордонах «до розборових», а отже, неодмінно включаючи до її складу українське Правобережжя.

Таким чином, навіть і після трагічних для Речі Посполитої подій другої половини XVIII ст. можна говорити про збереження соціальної й ментальної самобутності шляхти, що дозволило їй згодом виношувати плани щодо відновлення втраченої державності. Особливу роль за таких умов відіграла насамперед римо-католицька церква: вона підтримувала й мобілізувала інтелектуальну й соціальну еліту навіть після невдач у конспіративній та політичній діяльності, – хоча й сама на рівні ієрархії зазнала чималих втрат. Упродовж майже століття російська влада спочатку ліквідувала римо-католицькі дієцезії, а всіх католиків на схід від Царства Польського було підпорядковано єдиній архієпископії з центром у Могильові. Однак у місцевих парафіях польська мова продовжувала вживатися й функціонувати як головний засіб збереження польської ідентичності на Правобережжі. У результаті, українське Правобережжя, як й інші губернії, розташовані на північ від Наддніпрянської України – Віленська, Гродненська, Вітебська, Могильовська, Мінська, – залишалося bastiоном польських національних почуттів [19, с. 322].

Крім того, мережа комунікацій була повністю польськомовною. Система шкільництва, де навчалися сини місцевих шляхтичів, мова правочинства та офіційних установ, а також різних політичних організацій була польською [1]. Що стосується освіти, то тут потрібно віддати належне Адаму Чарторийському, що протягом 1803–1824 рр. був куратором «шкіл» у «польських» губерніях Російської імперії й мав відносну свободу дій в управлінні освітою. У результаті, польський університет у Вільні та лицей у Кременці зберігали й поширювали польську культуру серед молодого покоління. Відповідно, польська шляхта не русифікувалася. А в регіоні мешкало чимало польських патріотів, які вступали до різних підпільних організацій і товариств, таких як відділення Товариства об'єднаних слов'ян (1823) та Південне товариство (1821). І лише після Січневого повстання ситуація змінилася: державні й соціально-політичні структури перейшли на російську мову, було здійснено низку арештів серед національно свідомих поляків і прихильників та учасників антиросійського виступу, а матеріальний добробут шляхти й магнатів суттєво погіршився.

Таким чином, сепаратизм шляхти, колонізація регіону німецькими й чеськими переселенцями, утиски та дискримінації російським самодержавством єврейського населення перетворили регіон Правобережжя в зону перманентно підвищеної напруги, що вимагало від царизму особливої уваги й низки ефективних заходів [12]. Однак можна говорити про те, що внутрішня політика уряду царської Росії на початку XIX ст., що базувалася на своєрідному політичному симбіозі – встановлення контролю над політичним життям приєднаних від Речі

Посполитої території й здобуття прихильності багатой польської шляхти – зазнала поразки. Окрім інших, причина цього, як вважає Ю. Ніколенко, крилася й у неврахуванні царським урядом усіх особливостей цих земель [20], адже, не зважаючи на зменшення чисельності поляків, втрату частиною з них деяких ознак національної ідентичності, стирання багатьох етнічних особливостей і відмінностей в організації побуту, українська полонія продовжувала утримувати класичні ознаки історично сформованої національної меншини як сталої громади [15].

Отже, навіть і після завершення поділу території Речі Посполитої між провідними європейськими країнами в 1795 р. Правобережна Україна, що увійшла до складу Російської імперії, і надалі залишалася поліетнічним краєм зі значним впливом польської шляхти. Суттєвим наслідком інкорпорації українських правобережних територій стали зміни в адміністративному поділі губерній і в соціальній структурі населення. І хоча станове російське законодавство було погано розроблене й не давало чітких юридичних визначень усім існуючим категоріям населення, а соціальна структура суспільства була нечіткою й розпливчастою, це не завадило поступовій уніфікації законодавства й адаптації існуючого стану речей до російських реалій, що фактично зумовило ліквідацію шляхетського стану, на заміну котрому прийшов дворянський. У першу чергу це стосувалося заможної польської шляхетської верхівки, що була зрівняна в правах із російськими дворянами. Шляхта, маючи давні традиції корпоративної організації – сеймикування та при можливості «консервуючи їх», усе ж змушена була пристосовуватись до моделі російського дворянського самоврядування. Однак попри всі потуги царської політики, спрямовані на «соціальну асиміляцію» правобережної шляхти з російським дворянством та денаціоналізацію, місцева еліта залишалася опозиційною не тільки до самодержавного уряду, але й щодо російського дворянства. Успереч декласації та утискам у національно-культурній і церковно-релігійній сфері, до кінця XIX ст. вона й надалі відігравала домінуючу роль у соціально-економічних процесах, чому сприяла консолідуюча роль католицької церкви й польськомовна освіта, котра живила польський національно-визвольний рух справжніми патріотами, які й взяли зброю до рук під час антиросійського Січневого повстання 1830–1831 рр.

Список використаних джерел

1. Балушок В. Поляки українського Правобережжя: до проблеми асиміляції / Василь Балушок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.etnolog.org.ua>
2. Барвінок О. В. Дворяни Подільської губернії в органах державного управління та станового самоврядування регіону (1893–1917 рр.) / О. В. Барвінок / Автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01. «Історія України» / О. В. Барвінок. – Миколаїв, 2014. – 19 с.
3. Бармак М. В. Органи управління Київською, Подільською та Волинською губерніями Російської імперії наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. / М. В. Бармак // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. – Вип.3. – С.18–24.
4. Бармак М. В. Формування владних інституцій Російської імперії на Правобережній Україні (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) / М. В. Бармак. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2007. – 512 с.
5. Бовуа Д. Битва за землю в Україні 1863–1914: Поляки в соціо-етнічних конфліктах / Переклад на українську Зої Борисюк / Д. Бовуа. – Київ: Критика, 1998. – 334 с.
6. Бовуа Д. Гордиев узел Российской империи: Власть, шляхта и народ на Правобережной Украине (1793–1914) / Авторизованный перевод с французского Мари Кризань / Д. Бовуа. – М.: Новое литературное обозрение, 2011. – 1008 с.
7. Бовуа Д. Російська влада і польська шляхта в Україні 1793–1830 рр. / Переклад з французької Зої Борисюк / Бовуа Д. – Львів: Кальварія, 2007. – 296 с.
8. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831–1863) / Д. Бовуа. – К., 1996.
9. Бойко Д. Роль національної ментальності в житті суспільств / Д. Бойко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ebk.net.ua/Book/history/boyko_ju/chapter19/1910.htm О. Д. Бойко
10. Войтенко Ю. М. Становище шляхти на Правобережній Україні за правління Олександра I (1801–1825 рр.) / Ю. М. Войтенко // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2006. – Вип.18. – С.41–45.
11. Горизонтов Л. Е. Парадоксы имперской политики: поляки в России и русские в Польше (XIX – начало XX в.) / Л. Е. Горизонтов. – М.: Индрик, 1999. – 272 с.
12. Земський Ю. Особливості генези польського націоналізму в правобережній Україні середини XIX ст. / Ю. Земський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gj.nmu.org.ua/pdf/2009/3-4/Zemskiy.pdf>
13. Зовнішня міграція – головна причина наявності етнічно неукраїнської людності в сучасній Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/zovnishnya_migratsiya_golovna_prichina_nayavnosti_etnichno_neukrayinskoyi_lyudnosti_v_suchasniy_ukr.html
14. Казначеева Л. М. Волинське дворянське зібрання (1796–1917): функції, структура, участь у системі органів влади / Автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01. «Історія України» / Л. М. Казначеева. – К., 2008. – 19 с.
15. Калакура О. Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у XX столітті / О. Я. Калакура. – К.: Знання України, 2007. – 508 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elib.pnu.edu.ua/bscatalog/download/pwTqCWHmYGY2>
16. Кривошея І. І. Польські аристократи Потоцькі (герб «Пилява») в дзеркалі щоденників та мемуарів російської еліти / І. І. Кривошея // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К., 2009. – Вип.25. – С.7–19.
17. Кривошея І. І., Кривошея Ір. І. До питання про інкорпорацію та юридичну легітимізацію шляхти Правобережної України в Російській імперії (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) / І. І. Кривошея, Ір. І. Кривошея // Південний архів: Збірник наукових праць. Історичні науки. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2004. – Вип.16. – С.82–91.
18. Лисенко С., Чернецький С. Правобережна шляхта (кінець XVIII – перша половина XIX ст.). Список шляхти Волинської, Київської та Подільської губерній, дворянські права якої перевірила Центральна ревізійна комісія / С. Лисенко, С. Чернецький. – Вид. 2-ге. – Біла Церква: Вид. О. В. Пшонківський, 2007. – 448 с.
19. Магочій П.–Р. Україна. Історія її земель та народів / Павло–Роберт Магочій. – Ужгород: Вид-во В. Подяка, 2012. – 794 с.
20. Ніколенко Ю. Політика російського царизму в галузі освіти шляхетства Правобережної України в першій третині XIX ст. / Ю. Ніколенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Nikolenko_Yurii/
21. Поліщук Юрій. Етносоціальні трансформації на Правобережжі України наприкінці XVIII – на початку XX століття / Юрій Поліщук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.friend.gov.ua/uploads/nz/nz_74/polischuk_etnosotsialni.pdf
22. Свербигуз В. Старосвітське панство / В. Свербигуз. – Варшава, 1999. – 249 с.
23. Свербигуз В. Шляхетська бесіда / В. Свербигуз. – К., 2000. – 32 с.
24. Чернецький С. Правобережна шляхта за російського панування (кінець XVIII – початок XX ст.). Джерела, структура стану, роди / С. Чернецький. – Біла Церква: Вид. О. В. Пшонківський, 2007. – 176 с.
25. Чернецький С. Шляхта Правобережної України в кін. XVIII – I пол. XIX ст. / С. Чернецький // Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства. – Біла Церква, 2001. – Вип.1. – С.25–47.

26. Шандра В. С. Адміністративні установи Правобережної України кінця XVIII – початку XX ст. в російському законодавстві: джерелознавчий аналітичний огляд / В. С. Шандра. – К., 1998. – 75 с.

27. Шандра В. С. Генерал-губернаторства в Україні: XIX – початок XX ст. / В. С. Шандра. – К., 2005. – 427 с.

28. Шандра В. С. Про призначення адміністративно-територіальних реформ у Російській імперії / В. С. Шандра // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Київ: НАН, Інститут історії України, 2006. – Вип. XII. – С.24–38.

29. Щербак Н. О. Національне питання в політиці царизму на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX століття): Монографія / Н. О. Щербак. – К.: ПЦ «Ризографіка», 2005. – 616 с.

References

1. Balushok V. Poljaky ukrai'ns'kogo Pravoberezhzha: do problemy asimiljacji' / Vasyli' Balushok [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.etnolog.org.ua>

2. Barvinok O. V. Dvorjany Podil's'koi gubernii' v organah derzhavnogo upravlinnja ta stanovogo samovrjaduvannja regionu (1893–1917 rr.) / O. V. Barvinok / Avtořef. dys. ... kand. ist. nauk: spec. 07.00.01. «Istorija Ukrai'ny» / O. V. Barvinok. – Mykolai'v, 2014. – 19 s.

3. Barmak M. V. Organy upravlinnja Kyi'vs'koju, Podil's'koju ta Volyn's'koju gubernijamy Rosijs'koi imperii' naprykinci XVIII – v pershij polovyni XIX st. / M. V. Barmak // Naukovi zapysky Ternopil's'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni Volodymyra Gnatjuka. Serija: Istorija / Za zag. red. prof. M. M. Aleksijevca. – Ternopil': Vyd-vo TNPu im. V. Gnatjuka, 2005. – Vyp.3. – S.18–24.

4. Barmak M. V. Formuvannja vladnyh instytucij Rosijs'koi imperii' na Pravoberezhnij Ukrai'ni (kinec' XVIII – persha polovyna XIX st.) / M. V. Barmak. – Ternopil': Vydavnytvo Aston, 2007. – 512 s.

5. Bovua D. Bytva za zemlju v Ukrai'ni 1863–1914: Poljaky v socio-etnichnyh konflikth / Pereklad na ukrai'ns'ku Zoi' Borysjuk / D. Bovua. – Kyi'v: Krytyka, 1998. – 334 s.

6. Bovua D. Gordiev uzal Rossijskoj imperii: Vlast', shljahta i narod na Pravoberezhnoj Ukrainie (1793–1914) / Avtorizovannyj perevod s francuzskogo Marii Krisan' / D. Bovua. – M.: Novoe literaturnoe obozrenie, 2011. – 1008 s.

7. Bovua D. Rosijs'ka vlada i pol's'ka shljahta v Ukrai'ni 1793–1830 rr. / Pereklad z francuz'koi Zoi' Borysjuk / Bovua D. – L'viv: Kal'varija, 2007. – 296 s.

8. Bovua D. Shljahtych, kripak i revizor. Pol's'ka shljahta mizh caryzom ta ukrai'ns'kymy masamy (1831–1863) / D. Bovua. – K., 1996.

9. Bojko D. Rol' nacional'noi' mental'nosti v zhytti suspil'stv' / D. Bojko [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://ebk.net.ua/Book/history/bojko_iu/chapter19/1910.htm O. D. Bojko

10. Vojtenko Ju. M. Stanovyshhe shljahty na Pravoberezhnij Ukrai'ni za pravlinnja Olexandra I (1801–1825 rr.) / Ju. M. Vojtenko // Naukovi zapysky z ukrai'ns'koi istorii': Zbirnyk naukovykh statej. – Ternopil': Vydavnytvo Aston, 2006. – Vyp.18. – S.41–45.

11. Gorizontov L. E. Paradoksy imperskoj politiki: poljaki v Rossii i russkie v Pol'she (XIX – nachalo XX v.) / L. E. Gorizontov. – M.: Indrik, 1999. – 272 s.

12. Zems'kyj Ju. Osoblyvosti g'enezy pol's'kogo nacionalizmu v pravoberezhnij Ukrai'ni seređyny XIX st. / Ju. Zems'kyj [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://gj.nmu.org.ua/pdf/2009/3–4/Zemskiy.pdf>

13. Zovnishnja migracija – golovna prychna najavnosti etnichno neukrai'ns'koi' ljudnosti v suchasnij Ukrai'ni [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/zovnishnja_migratsiya_golovna_prichina_nayavnosti_etnichno_neukrayinskoyi_lyudnosti_v_suchasnij_ukr.html

14. Kaznachejeva L. M. Volyn's'ke dvorjans'ke zibrannja (1796–1917): funkci', struktura, uchast' u systemi organiv vlady / Avtořef. dys. ... kand. ist. nauk: spec. 07.00.01. «Istorija Ukrai'ny» / L. M. Kaznachejeva. – K., 2008. – 19 s.

15. Kalakura O. Ja. Poljaky v etnopolitychnykh procesah na zemljah Ukrai'ny u XX stolitti / O. Ja. Kalakura. – K.: Znanija Ukrai'ny, 2007. – 508 s. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://elib.npu.edu.ua/bscatalog/download/pwTqCWHmYG2>

16. Kryvosheja I. I. Pol's'ki aristokraty Potoc'ki (gerb «Pyljava») v dzerkali shhodennykiv ta memuariv rosijs'koi' elity / I. I. Kryvosheja // Gileja (naukovyj visnyk): Zbirnyk naukovykh prac' / Gol. red. V. M. Vashkevych. – K., 2009. – Vyp.25. – S.7–19.

17. Kryvosheja I. I., Kryvosheja I. I. Do pytannja pro inkorporaciju ta jurydychnu legitymaciju shljahty Pravoberezhnoi' Ukrai'ny v Rosijs'kij imperii' (kinec' XVIII – persha polovyna XIX st.) / I. I. Kryvosheja,

I. I. Kryvosheja // Pivdennyj arhiv: Zbirnyk naukovykh prac'. Istorychni nauky. – Herson: Vydavnytvo HDU, 2004. – Vyp.16. – S.82–91.

18. Lysenko S., Chermec'kyj Je. Pravoberezhna shljahta (kinec' XVIII – persha polovyna XIX st.). Spysok shljahty Volyn's'koi', Kyi'vs'koi' ta Podil's'koi' gubernij, dvorjans'ki prava jakoi' pereviryla Central'na revizijna komisija / S. Lysenko, Je. Chermec'kyj. – Vyd. 2-ge. – Bila Cerkva: Vyd. O. V. Pshonkivs'kyj, 2007. – 448 s.

19. Magochij P.–R. Ukrai'na. Istorija i'i' zemel' ta narodiv / Pavlo–Robert Magochij. – Uzhgorod: Vyd-vo V. Podjaka, 2012. – 794 s.

20. Nikolenko Ju. Polityka rosijs'kogo caryzmu v galuzi osvity shljahetstva Pravoberezhnoi' Ukrai'ny v pershij tretyni XIX st. / Ju. Nikolajenko [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://shron.chtyvo.org.ua/Nikolenko_Yurii/

21. Polishhuk Jurij. Etnosocial'ni transformacii' na Pravoberezhzhi Ukrai'ny naprykinci XVIII – na pochatu XX stolitti / Jurij Polishhuk [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_74/polishchuk_etnosotsialni.pdf

22. Sverbyguz V. Starosvits'ke panstvo / V. Sverbyguz. – Varshava, 1999. – 249 s.

23. Sverbyguz V. Shljahets'ka besida / V. Sverbyguz. – K., 2000. – 32 s.

24. Chermec'kyj Je. Pravoberezhna shljahta za rosijs'kogo panuvannja (kinec' XVIII – pochatok XX st.). Dzherela, struktura stanu, rody / Je. Chermec'kyj. – Bila Cerkva: Vyd. O. V. Pshonkivs'kyj, 2007. – 176 s.

25. Chermec'kyj Je. Shljahta Pravoberezhnoi' Ukrai'ny v kin. XVIII – I pol. XIX st. / Je. Chermec'kyj // Genealogichni zapysky Ukrai'ns'kogo gerald'nychnogo tovarystva. – Bila Cerkva, 2001. – Vyp.1. – S.25–47.

26. Shandra V. S. Administratyvni ustanovy Pravoberezhnoi' Ukrai'ny kincja XVIII – pochatu XX st. v rosijs'komu zakonodavstvi: dzhерелознавчий аналітичний огляд / V. S. Shandra. – K., 1998. – 75 s.

27. Shandra V. S. General-gubernatorstva v Ukrai'ni: XIX – pochatok XX st. / V. S. Shandra. – K., 2005. – 427 s.

28. Shandra V. S. Pro pryznachennja administratyvno-terytorial'nyh reform u Rosijs'kij imperii' / V. S. Shandra // Problemy istorii' Ukrai'ny XIX – pochatu XX st. – Kyi'v: NAN, Instytut istorii' Ukrai'ny, 2006. – Vyp. XII. – S.24–38.

29. Shherbak N. O. Nacional'ne pytannja v polityci caryzmu na Pravoberezhnij Ukrai'ni (kinec' XVIII – pochatok XX stolitti): Monografija / N. O. Shherbak. – K.: PC «Ryzografika», 2005. – 616 s.

Fitsik I. D., doctoral student in the history of Ukraine, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), gileya.org.ua@gmail.com

Mental imperatives of social identity of nobility (late XVIII – early XIX century)

The problems of preserving the mentality of the Polish gentry – the leading rich mile Ukrainian population Dnieper – subject to changes in its property and social status in connection with the entry of Right-Bank Ukraine to the Russian Empire following the partitions Rech Pospolita in the second half of the eighteenth century. Also shown on the Russian authorities used the techniques and methods aimed at declassification and denationalization of Poles. In addition, the role and importance of the Catholic Church and educational institutions in the fight against the Russification of the Polish population in general and in particular the Polish nobility.

Keywords: Rech Pospolita, the Russian Empire, Dnepr Ukraine, nobility, mentality, social identity.

Фицик И. Д., докторант кафедры истории Украины, Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова (Украина, Киев), gileya.org.ua@gmail.com

Ментальные императивы социальной самобытности шляхты (конец XVIII – начало XIX в.)

Рассмотрены вопросы сохранения ментальности польской шляхты – ведущей богатой версты населения украинского Приднепровья – при условии изменения ее имущественного и социального статуса в связи с вхождением Правобережной Украины в состав Российской империи после разделов Речи Посполитой во второй половине XVIII в. Также указано на использованные российскими властями способы и методы, направленные на деклассацию и денационализацию поляков. Кроме того, определено роль и значение католической церкви и образовательных учреждений в борьбе против русификации польского населения в целом и польской шляхты в частности.

Ключевые слова: Речь Посполитая, Российская империя, Надднепрянская Украина, шляхта, ментальность, социальная самобытность.
